

*др Милан Шаховић,
самостални саветник Института за међународну политику
и привреду у Београду*

САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У РАЗВОЈУ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАШТИТЕ ПРАВА ЧОВЕКА

Данас више није спорно да заштита права човека и фундаменталних слобода представља један од главних задатака међународног права. Са прихватањем Повеље Уједињених нација, у Сан Франциску 1945. године, државе су се обавезале да раде на подстицању ове заштите и њеном јачању користећи у првом реду механизам деловања светске организације. Начелно узето, то је била одлука која је променила однос према заштити права човека раније прихваћен у традиционалном међународном праву. Човек, појединац, био је пре свега објект заштите који је подлегао надзору своје сопствене државе у најпунују могућој мери, а у складу са апсолутним схватањем суверенитета као битног квалитета постојања независних држава. Осим што је дозвољавало, и то у ограниченом виду, у оквиру Друштва народа, исказивање одређеног интереса за положај националних мањина, и то на основу изричитих уговорних обавеза, међународно право се фактички дезинтересовало за положај човека.

Погледамо ли шта се од 1945. године до данас догодило у сфери заштите права човека, очевидно је да се ситуација квалитативно променила. Развој није ишао праволинијски, али је довео до низа решења која представљају доказ да је заштита права човека и његових слобода постала чинилац који је створио од ње једно од заједничких добара савременог човечанства. Како у нормативној области тако и у односу на механизам контроле спровођења односно борбе против повреда и злоупотреба преузетих обавеза од стране држава, отишло се веома далеко. Постоји, пре свега на универзалном плану читав систем међународних конвенција као и мрежа органа задужених за ову област међународног права. Основни међународни инструменти, почевши од Опште декларације о правима човека УН, до пактова о правима човека који се баве политичким и грађанским правима односно економским правима човека, борбом против расне дискриминације и апартејда, као и заштитом жена, деце и других категорија лица потврђују овај закључак. Додају ли се томе органи задужени за праћење спровођења преузетих обавеза на универзалном и регионалном плану, као и постојање одређених судских јурисдикција, несумњиво је да је међународно право закорачило са усвајањем таквих решења у нову фазу свога развоја. Ово се може уколико пре закључити пошто су, у одређеној мада још увек ограниченој мери везаној за саглас-

ност држава, појединци почели да стичу право на постављање захтева за заштиту њихових права против аката сопствене државе и на међународном плану.

Постојећа ограничења чине да се не може сматрати да је овакав развој потврдио тезу о могућности признања пуног међународно-правног субјективитета човека као појединца. Овај и даље остаје објект заштите сопствене државе. Ништа мање, међутим, не треба сматрати да су државе, прихватањем одговарајућих међународноправних решења у вези са заштитом права човека, ипак пошле путем признања права међународне заједнице да поставља питање заштите појединаца. Резултат ове ситуације је заостравање одређеног броја противречности које од давних времена прате борбу за заштиту права човека на међународном плану. Долази до конфронтација које показују да је ова материја постала не само предмет правног интересовања, него да се иза ње крију витални интереси држава који опредељују њихово понашање приликом регулација ове материје.

То се види, пре свега, по једном од битних питања покренутих поводом третирања права човека на међународном плану у политичком и у међународноправном смислу. Ради се о потреби заузимања става о томе да ли интересовање међународне заједнице за стање примене права човека у границама једне одребене државе представља мешање у њене унутрашње послове или не. Без обзира на то да ли је реч о интересовању Уједињених нација или других владиних или невладиних организација односно појединих држава, сматра се да је овде реч о једном од најделикатнијих питања које је могуће поставити приликом разматрања стања које у области међународног права постоји у вези са заштитом права човека. Све зависи увек, разуме се, од конкретних околности покретања овог питања у пракси, тако да се може можда сматрати да није пожељно бити децидиран у одговору на њега. Несумњиво је, наиме, да постоји могућност злоупотребе овога права и његовог коришћења у сврхе које са становишта међудржавних односа не морају да имају много везе са стварном бригом за права човека. Међутим, ми ипак налазимо да се преко овог питања никако не би смело прелазити. Оно се тиче суштине односа успостављених у међународној заједници поводом заштите човека на садашњем ступњу развоја.

У тражењу одговора на то питање не може а да се не пође од значаја који је заштита права човека добила данас на унутрашњем као и међународном пољу. Изванредан по својој важности овај значај превазилази у многоме посебне интересе држава и као такав не би смео да буде ограничаван мерама које, водећи рачуна о потребама држава, посебно ужих владајућих групација, умањују вредност међународних обавеза које су оне преузеле на овом пољу. Систем заштите права човека прихваћен у оквиру постојећих међународноправних инструмената у довољној мери води рачуна о интересима држава као таквих и предвиђа могућност разних ограничења да не постоји никаква потреба за давањем додатних овлашћења снагама које се супротстављају поштовању права човека у њиховом интегралном виду. Према томе, аргумент о мешању у унутрашње послове држава због разматрања стања примене права човека унутар појединих држава, данас би тешко могао да буде при-

хваћен уколико се интересовање за њихово стање заснива на прихваћеним међународним обавезама и постојећим правилима међународног обичајног права. Друго је питање због чега и како долази до отпора држава које и поред тога што усвајају постојеће конвенције нису увек спремне да се подвргавају њиховим захтевима. Исто тако, треба да буде јасно да сви политички усмерени покушаји коришћења повреда људских права у борби снага на међународном плану не морају да се сматрају конструктивним доприносом борби за њихово очување.

Тешкоће везане за горње питање могу да буду изазване и другим, не само ужим, политичким мотивима. Проблем који тешко притиска спровођење заштите права човека, на бази постојећих међународноправних инструмената, тиче се могућности примене истоврсних моралних, правних и уопште узев друштвених стандарда при њиховом спровођењу. Разноврсност друштвено-политичких и економских система држава, веома различити ступањ развоја у социјалном и културном смислу, утицај разних религија и идеологија, чини да се пре може говорити у вези са заштитом права човека на универзалном плану о свему другом осим о њеној уједначености. Због постојећих разлика дошло је тек после дугогодишњих преговора до закључења пактова о правима човека и њиховог ступања на снагу. Различитост понашања је тако велика да се тешко може говорити јединственом приступу њиховом поштовању и спровођењу. Излаза нема. Међународна заједница се мора засада помирити са оваквим стањем у очекивању да општи друштвени прогрес допринесе стварању услова за уједначен приступ у поштовању права човека у свим регионима. Свест о нужности оваквог понашања је вероватно разлог што се у органима Уједињених нација, у којима седе представници држава ово питање изричито не покреће. При разматрању појединих предлога иде се редовно на тражење тзв. заједничких именитеља који, углавном, одражавају минимум стандарда на којем могу да се сложе заинтересоване стране. Реч је о објективним условима који владају у свету и са своје стране детерминишу правце заштите права човека.

Данас је неоспорно да другачије није ни могуће поступати жели ли се да се допринесе бар мало реалном јачању заштите права човека у свим деловима света. Као израз међузависности која је све јача у оквиру међународне заједнице, побољшање положаја човека као појединца није могло да се одвоји од заштите положаја ширих групација којима он припада. Њена везаност за право народа на самоопредељење дошла је до пуног изражаја у третману овога права као колективног права човека. Заштита синдикалних права представља такође својеврсно признање класних интереса радног човека. Са тиме се током времена међународна заштита права човека није могла задовољити. Период друге половине двадесетог столећа покренуо је низ питања захваљујући импулсима који су резултат новог односа снага и сазнања до којих се дошло на политичком, економском, социјалном, културном и другим пољима. Подстицаји које је дала деколонизација довели су у многе до радикалних заокрета. Проблем положаја неразвијених подручја света и захтев за побољшањем положаја земаља у развоју на светском економском плану није остао без одјека ни у области права човека. Није случајно, наиме, што се води борба за признање права на развој као једног од фундаменталних права човека нашег времена. Нити што, запостављене средином

овога века, националне и друге мањине и етничке групе инсистирају на изричитом међународном регулисању својих права. Коначно, под притиском достигнућа савремене научне и техничке револуције, која свакодневно потврђују да се налазимо на прагу једне нове цивилизације намеће се све више питање конструктивног коришћења благодети које она доноси ради јачања права човека, али и заштите од њихових злоупотреба које могу погубно да делују на очување и њихов даљи интегрални развој.

Размишљајући о ономе што је у другој половини 20. столећа постигнуто у међународној заштити права човека, може се сматрати да се заиста налазимо у једној сасвим новој фази развоја у односу на прошлост. Имајући у виду тешкоће и проблеме на које се наилази у настојању да дође до пуног остварења преузетих обавеза види се да смо још далеко од тога циља. Успехе на нормативном плану не прате одговарајући успеси у процесу спровођења општеприхваћених правних решења. Тиме се баве државе које имају дужност да унутар своје компетенције делују у томе правцу. Постојеће међународне институције су се умножиле и својим деловањем показују интерес међународне заједнице али њихов рад није још увек довољно ефикасан и познат. Боља информација о њиховој делатности помогла би несумњиво мада се поставља и питање координације и можда одређеног централизованог надзора с обзиром на разноврсност међународних тела која се баве надзором над извршавањем постојећих међународних конвенција. С обзиром на досадашње искуство можда је још рано инсистирати на томе, но за нас је очевидно да ће то питање морати пре или касније да се размотри.

Време у коме живимо карактеристично је по низу нових феномена који у целини и појединачно представљају израз постојања једне нове међународне заједнице. Она се није још увек ослободила наслага прошлости, а и питање је да ли је могуће да дође до тога. Природа међународних као и, уопште узев друштвених односа диктираће будући развој тако да је боље наставити са посматрањем текућих кретања тражећи одговоре на данашње проблеме у складу са постојећим условима. То важи и за област међународне заштите права човека. Треба радити на њеном побољшању и усавршавању, али се не заносити мишљу о могућности утврђивања апсолутних гаранција у њиховој конфронтацији са потребама држава. Треба се борити за прогрес, али не узимање у обзир реалних услова може често да доведе до горких закључака, до разочарања, и самим тим да угрози остварење могућих решења. Идеали треба да постоје, без њих не може да буде напретка, али до њега ће доћи само постепено, са стварном изменом карактера друштвених односа до које се долази веома споро. То је правило које важи и за међународни живот, па и за борбу за јачање међународне заштите права човека.

SUMMARY

MODERN TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

The protection of human rights and fundamental freedoms has been for some time one of the most important tasks of international law. The corresponding obligations in the UN Charter transfigured the traditional attitude towards this protection. The development since has not been straightforward but it has proved that human rights is one of the common values of contemporary mankind. States have accepted far-reaching obligations in the material and formal sense. Individuals have gained the right to challenge acts of their own governments.

This development has been accompanied by the need to solve difficult problems and contradictions. First of all, the question remains unsettled whether the interest in the human rights situation within a given country is necessarily an interference in its domestic affairs. All international obligations are simultaneously guarantees of State interests. It is therefore that the problem of interference or intervention can be posed only in very concrete form in given circumstances, and not as an obstacle to the implementation of the existing legal system of human rights protection at the international level. It is also noteworthy that present actions to widen this protection have been directed towards the regulation of collective rights, such as the right to development, minority rights etc. For the future, initiatives relating to the use or abuse of newest scientific and technological developments in the realm of human rights are of particular importance.

RÉSUMÉ

LES TENDANCES MODERNES DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA PROTECTION INTERNATIONALE DES DROITS DE L'HOMME

La protection des droits de l'homme et des libertés fondamentales est sans doute une des tâches principales du droit international. Les obligations correspondantes, provenant de la Charte des Nations Unies, ont transformé l'attitude traditionnelle par rapport à cette protection. Le développement n'était pas rectiligne, mais il a montré que les droits de l'homme sont devenus une des valeurs communes pour l'humanité contemporaine. Les Etats ont accepté de très amples obligations dans au le sens matériel, ainsi que formel. Des individus ont obtenu la possibilité de protéger leurs droits contre les actes de leur propre Etat.

Ce développement a été accompagné par la nécessité de résoudre des problèmes difficiles et des contradictions. Tout d'abord, la question: si l'intérêt pour la situation référante aux droits de l'homme dans un pays donné, doit nécessairement être un acte d'ingérence dans ses affaires intérieures — on n'a pas encore répondu entièrement. Toutes les obligations internationales sont suivies par des garanties pour des intérêts d'Etat. Et par cela, le problème de l'ingérence ne peut se poser que sous forme de la question concrète dans les circonstances données, et aucunement comme un obstacle pour la réalisation du système de la protection des droits de l'homme, existant au niveau international. Il faut notamment mentionner les actions pour élargir cette protection, dirigées à la régulation des droits collectifs, par exemple: le droit de développement, droits des minorités etc. Et ce qui a une importance particulière pour l'avenir, ce sont les initiatives concernant au problème de la possibilité de l'usage, même que de l'abus des plus récentes découvertes scientifiques et techniques, en faveur ou contre des droits de l'homme.